A MAGYARORSZÁGI AGRÁRGAZDASÁG HELYZETE AZ UNIÓS TAGGÁ VÁLÁS KÜSZÖBÉN

ANTAL KATALIN – GUBA MÁRIA dr. – KOVÁCS HENRIETTA

ÖSSZEFOGLALÁS

Az Európai Unióhoz való csatlakozás küszöbén indokolt röviden áttekinteni az elmúlt évek agrárpolitikai céljait, illetve ennek megvalósulását, s az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatálya alatt a magyar agrárgazdaság teljesítményének alakulását.

A magyar agrárpolitikai célokat a rendszerváltás után a kormányprogramok tartalmazták. Az agrárpolitika számára követendő alapelveket az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló 1997. évi törvény fogalmazta meg. E szerint a fő célkitűzések a termelés versenyképességének javítása, a mezőgazdasági termelés és a piaci szabályok feltételeinek olyan alakítása, melynek eredményeként a lakosság élelmiszerkereslete elsősorban hazai termékekkel, megfelelő mennyiségben és minőségben kielégíthető legyen. Fontos cél a nemzetgazdaság más ágazataihoz viszonyított esélyegyenlőség megteremtése, a viszonylagos előnyöket kínáló természeti és gazdasági erőforrások racionális kihasználása, az exportorientált termelés szolgálatába állítása, a vidék lakosságmegtartó-képességének javítása, az agrárinnováció segítése.

Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény preambulumában a törvényhozás indokaként kimondta, hogy a mezőgazdaság, a mezőgazdasági termékek elsődleges feldolgozása, az erdő- és vadgazdálkodás, a halászat kiemelten fejlesztendő nemzetgazdasági ágazat, valamint, hogy a nemzetgazdaság fejlődése, átalakításának befejezése, modernizálása csak növekvő agrárteljesítmény mellett lehetséges.[1]

A magyar agrárgazdaság a rendszerváltás után 1993-ra mélypontra került, s az azóta eltelt tíz éves időszak alatt kellett (volna) a mindinkább liberalizálódó kereskedelem feltételei között megfelelni a piaci versenynek, a hazai és külpiaci értékítéletnek. A mezőgazdasági termelőknek meg kellett tanulniuk alkalmazkodni a korábbi kiszámíthatóság, a termékértékesítés viszonylagos biztonságának, az elérhető árak, illetve termékjövedelmek relatív stabilitásának megszűnéséhez. További fontos változás, hogy a termelés volumen- és szerkezetváltozásában erősödött a piac, illetve az árak szerepe. Az EU csatlakozás a természetföldrajzi adottságok, a kialakult termelési feltételek és eredmények alapján a nemzetgazdaság fejlődése, modernizálása érdekében mind élesebben vetette fel a mezőgazdaság fejlesztésének, az agrárteljesítmények növelésének szükségességét.

De mi is jellemzi valójában a magyar agrárgazdaságot?

- **A vizsgált időszakban a magyar mezőgazdaság bruttó termelésének növekedése elmaradt a világ és az EU tagországok növekedésének mértékétől. Jelenlegi volumene még mindig csak a négy évtizeddel ezelőttinek felel meg.**

[1] Az „agrártörvény"-t a Horn-Kuncze kabinet és Nagy Frigyes miniszterségének időszakában fogadták el, de a későbbiekben már nem kapott kellő figyelmet (Szerkesztő).

- **Az agrárgazdaság költségvetési támogatásának mértéke egy év kivételével meghaladta az agrártörvényben előírt mértéket.**
- **A beruházások évenkénti összege bár folyó áron számottevően bővült, a volumenindex alapján alig növekedett.**
- **A mezőgazdasági vállalkozók jövedelme 2002-re gyakorlatilag a felére csökkent, a termelés hatékonysági mutatóinak többsége nem javult, és továbbra is jelentősen elmarad az EU átlagától.**
- **A mezőgazdaságban foglalkoztatottak keresete reálértékben is növekedett, de nem közeledett a nemzetgazdaság más ágaiban kimutatott keresetekhez.**

A MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉS VÁLTOZÁSA

A mezőgazdasági termékek termelési értéke az 1998-2002 közötti időszakban folyó áron számolva 68 százalékkal emelkedett a megelőző öt évhez képest. A bővülés azonban döntően az értékesítési árak növekedésének, illetve az inflációnak a következménye. *A termelés volumene* alig változott, *1998-2002. évek átlagában mindössze 4,8 százalékkal haladta meg a bázis időszaknak tekintett 1993-1997. évek átlagát.*

Bizonyos struktúraváltozás is végbement. A vizsgált időszak alatt nagyobb mértékben – 5,3 százalékkal – nőtt a növénytermelési és kertészeti termékek termelése, az élő állatok és állati termékek termelésének bővülése pedig 3,2 százalék volt. Ezen belül az évek közötti ingadozásokat tekintve az állattenyésztés termelése kiegyenlítettebb, míg az időjárás hatásainak jobban kitett növénytermelés volumenváltozását nagy kilengések jellemezték.

De hol is tart valójában a magyar agrártermelés? Annak érzékeltetésére, hogy elégedettek lehetünk-e az elmúlt évek alatt bekövetkezett változásokkal, egy hosszabb visszatekintést tartunk szükségesnek.[2] A helyzet megítéléséhez hozzátartozik, hogy a magyar mezőgazdaság termelésbővülése a '80-as évek elején, első felében megállt, majd a csúcson lévő agrártermelés 1988-tól kezdve drasztikusan visszaesett. A mezőgazdasági termelés teljesítményét tekintve az elmúlt másfél évtized hullámvölgyének mélypontját az 1993. évben érte el. (A mélypontot a növénytermelésben 1993., az állattenyésztésben 1994., majd 1997. év jelentette.) Érdemi növekedés azonban azóta sem következett be.

Anélkül, hogy lebecsülnénk a múlt eredményeit, azt, hogy az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatálya alatt a mezőgazdaság növekedésnek indult, látnunk kell azt is, hogy a mezőgazdaság teljesítménye még mindig messze elmarad a korábbi évek produktumaitól, és lényegében csak a mintegy negyven esztendővel ezelőtti szintet szárnyalja túl. Összességében az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény hatálya alatt (1998-2002.) a növénytermelés bruttó termelése még mindig közel negyedével maradt el a '80-as évek második felének – a visszaesés jeleit már magában hordó időszak – termelésétől. A termelési volument tekintve az állattenyésztés még kevésbé tudott az elszenvedett veszteségekből felépülni, az elmúlt öt év termelése csupán kétharmada volt a rendszerváltást megelőző évekének (1. táblázat).

A'90-es évek elején zajló folyamatok nem csupán a magyar mezőgazdaságot érintették kedvezőtlenül, számos európai országban is a termelés visszaesésével járt (2. táblázat). Ugyanakkor tény, hogy *mi-*

[2] A vizsgálat bázisa alapvetően az agrárgazdasági törvény hatálya alatt eltelt 1998-2002. évi és a megelőző időszak (az agrárpiaci rendtartásról szóló törvény hatálybalépését követő) 1993-1997. évi adatok elemzése. Ettől azonban több helyütt eltértünk. Ahol azt indokoltnak tartottuk, bővítettük a kitekintés időhorizontját, míg más esetekben az adatok összehasonlíthatósága, illetve elérhetősége korlátozta a bevonható évek számát, ezért az olvasó szíves megértését kérjük.

közben a hazai mezőgazdasági termelés csökkent, a világ mezőgazdasági termelése tizedével bővült. Az 1998-2002. évek termelése hazánkban – a FAO adatok – alapján 3,6 százalékos növekedést mutatott, a világ termelése lényegesen gyorsabb ütemben, 12,2 százalékkal emelkedett. Így a magyar agrártermékek volumene még mindig negyedével maradt el a tíz évvel korábbitól, viszont világviszonylatban negyedével nőtt a mezőgazdaság kibocsátása. *A fejlődés* azonban *az elmúlt évtizedet tekintve különböző irányú és mértékű volt Európában is.* Míg az Európai Unió országai közül Spanyolországban a '90-es évek első felében bekövetkezett visszaesés ellenére az ezredfordulóra tíz év alatt közel ötödével nőtt a termelés, ami az 1995. évi mélyponthoz képest mintegy 38 százalékos bővülést jelent, addig Finnországban – ahol a mélypontot az 1998-as év jelentette – 1998-2002 átlagában közel tizedével volt alacsonyabb a mezőgazdasági termelés, mint tíz évvel korábban.

1. táblázat

A mezőgazdasági bruttó termelés változása

Megnevezés	Az 1998-2002. évi termelés			
	az agrártörvény hatályba-lépését megelőző öt év (1993-1997)	1986-1990	1971-1975	1961-1965
		évek		
	termelésének százalékában			
Növénytermesztés	105,3	77,0	92,5	122,5
Állattenyésztés	103,2	66,0	89,7	124,2

Forrás: Magyar statisztikai évkönyv 2002, KSH, Budapest, 2003. – alapján számolva.

2. táblázat

A mezőgazdasági termelés változása nemzetközi összehasonlításban
(Index: 1989-1991. évek átlaga = 100)

Ország	1993-1997. évek átlaga	1998-2002. évek átlaga	1998-2002. évi az 1993-1997. évi százalékában
Világ összesen	**110,2**	**123,6**	**112,2**
Európai Unió országai			
Ausztria	100,5	110,0	109,4
Belgium és Luxemburg	112,8	115,1	102,1
Dánia	102,5	105,1	102,5
Nagy-Britannia	100,5	95,6	95,1
Finnország	92,6	90,6	97,8
Franciaország	101,3	105,7	104,4
Görögország	103,7	105,9	102,1
Hollandia	105,5	99,4	94,2
Németország	89,5	97,0	108,4
Olaszország	99,9	102,8	102,9
Portugália	96,8	100,3	103,6
Spanyolország	97,0	116,6	120,3
Magyarország	**73,4**	**76,0**	**103,6**
Lengyelország	84,4	87,7	103,9

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 1997 és 2002. 10.1. fejezet, KSH, Budapest – alapján számolva.

2. AZ AGRÁRGAZDASÁG TÁMOGATÁSA

Az agrártörvény 1998-tól meghatározott keretek között kívánta tartani a mezőgazdasági tevékenység támogatását, az agrárszektor jövedelemtermelését azzal, hogy forrást, illetve származtatási szabályokat foganatosított. Ennek értelmében *„az Országgyűlés biztosítja, hogy az agrárgazdaság, benne a mezőgazdaság közvetlen céljaira, a vidék lakosságmegtartó képességének erősítésére és megőrzésére, valamint a vidékfejlesztés agrárcélokat szolgáló programjaira az 1998. évi bázishoz viszonyítottan reálértékben legalább a bruttó hazai termék (GDP) évenkénti növekedési ütemével arányosan növelt összegű támogatást lehessen fordítani, a nem közvetlen mezőgazdasági támogatások agrárcélokat szolgáló intézményes biztosítékai mellett."*

A támogatás meghatározott elemei lehetővé tették a termelés, a piacrajutás, a finanszírozás, a fejlesztés, az innováció, a humánerőforrások, valamint az EU csatlakozásra való felkészülés támogatását. Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvénytől eltérően az agrártámogatások igénybevétele – részben az agrártermelés sajátosságaiból adódóan, a természet, az időjárás szeszélyeinek kitett termésingadozásokkal, piaci zavarokkal összefüggő ár- és jövedelemingadozásokból fakadó gondok enyhítése végett, másrészt a mezőgazdaság ár- és jövedelemdiszparitása következtében – egyik évről a másikra is jelentősen változott. A támogatások célrendszere, belső szerkezete idomult az agrárpolitikai törekvésekhez, illetve az akut problémák természetéhez. A folyósított támogatási összegeket tekintve a kiugró támogatások a gazdálkodás romló helyzetével összefüggésben általában a tartósan visszaeső agrárkibocsátásokat, az egyre kedvezőtlenebb jövedelempozíciójú éveket követték. A kormányzat adott években a feszültségek enyhítésére részben a források átcsoportosításával többletkifizetéseket is engedményezett, míg más években a keret kimerítésére sem volt lehetőség, illetve szükség.

A támogatások[3] nominális összege az 1993. évi 52 milliárd forintról – évek közötti számottevő ingadozás mellett – 2002-re a mezőgazdasági termelők 2002. évi adósságrendezési programjához, valamint az elemi kár enyhítése keretében felhasznált 60 milliárd forintot is számolva, 271 milliárd forintra emelkedett (3. táblázat). E támogatásváltozás még akkor sem elhanyagolható, ha figyelembe vesszük a vizsgált időszak alatt lezajlott inflációt, 1993 és 2002 között a fogyasztói árak több mint 3,5-szeresükre emelkedtek. Kevésbé látványos azonban az agrártermelés támogatottságának növekedése, ha az adósságrendezést mint a 2002. évi költségvetési kifizetést nem vagy nemcsak a 2002. évi támogatáshoz számítjuk.

A támogatások összegét tekintve – 2002. évi árszínvonalon számolva – a vizsgált időszakon belül *mélypontot az 1997. évi támogatás jelentette, amikor annak összege az előző évhez viszonyítva nominál értéken is csökkent.*

A költségvetési támogatások volumenváltozása – inflációval korrigált összegei – tendenciájában hasonló mértékű növekedést mutat, mint az agrártermelés. Az inflációs hatásokkal, illetve az agrárolló vizsgált időszaki alakulásával korrigálva a 2002. évi támogatás reálértékben az 1994. évi támogatás körül alakult (1. ábra).

---

[3] A mezőgazdasági termelés támogatása jelenti a mező- és erdőgazdálkodást, élelmiszer-feldolgozást és termékeinek forgalmazását segítő költségvetési támogatásokat. Ezek egy része csak közvetetten hathat a mezőgazdasági termelésre, jövedelempozíciójára, finanszírozási lehetőségeire. Célját tekintve azonban indokoltnak tartjuk valamennyi szereplőnek juttatott támogatás együttes összegének és a mezőgazdasági teljesítmény összefüggéseinek bemutatását.

3. táblázat

Az agrártörvény szabályai szerint meghatározott mezőgazdasági támogatások és a tényleges kifizetések alakulása

(Me.: milliárd forint)

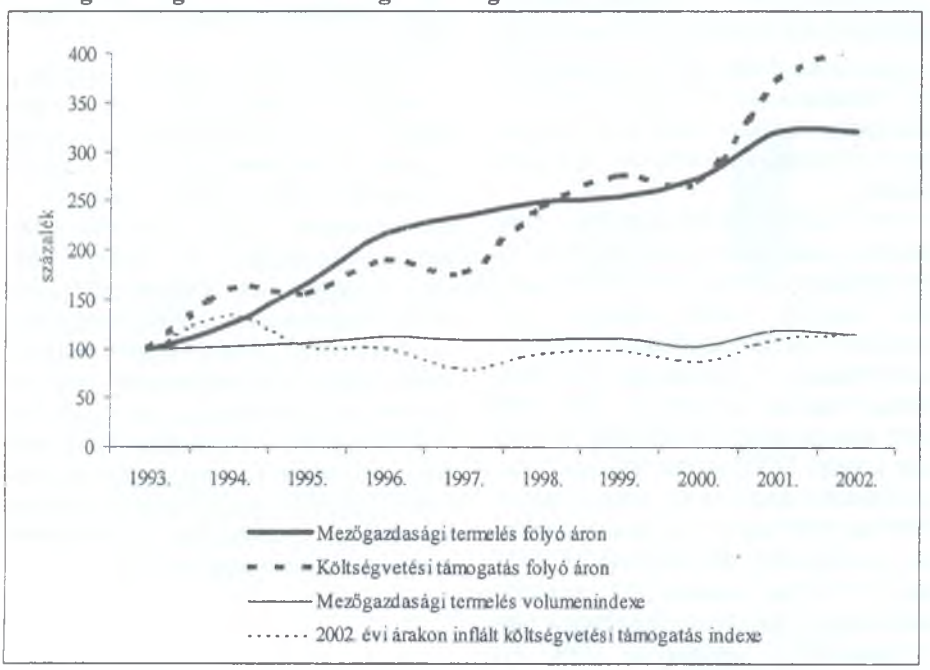
Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002
Agrártörvény szerinti összeg	120,8	138,5	160,0	181,3	197,6
Folyósított támogatások *	127,0	144,4	140,6	194,3	270,5
Többlettámogatás a törvényben megfogalmazotthoz képest	**6,2**	**5,9**	**-19,4**	**13,0**	**72,9**

*/ Költségvetési támogatások a mezőgazdasági termelők adósságrendezési programja, elemi kár enyhítése címén fizetett összeggel és a saját befizetési kötelezettséggel fedezett kiadásokkal együtt.

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei alapján.

1. ábra

A mezőgazdasági termelés és az agrártámogatások* változása az elmúlt tíz évben

* A mező- és erdőgazdálkodást, élelmiszer-feldolgozást és termékeinek forgalmazását segítő támogatások összege. 2002-ben a mezőgazdasági termelők adósságrendezési programjára, elemi kár enyhítésére fordított 60 milliárd forint nélkül.

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv adataiból végzett számítás alapján összeállítva.

3. TŐKEFELHALMOZÁS A MEZŐGAZDASÁGBAN

Az agrártörvény célkitűzései között szerepel a versenyképesség javítása, melyhez hozzárendeli a termelékenység növelését megalapozó korszerűsítések és fejlesztések támogatását. A mezőgazdasági termelés versenyhelyzetét nagyban befolyásolja a termelőalapok állapota, amely a beruházások függvénye. A *mezőgazdasági termelők bruttó állóeszköz-felhalmozása* a KSH adatai szerint *az elmúlt években* – nominálértékben – folyamatosan bővült, kezdetben gyorsuló ütemben, majd lassulva: az 1998. évi 123 milliárd forintról 2002-re 223 milliárd forintra, azaz százmilliárd forinttal, 82 százalékkal *nőtt* (4. táblázat).[4] A változás különösen 2001-ben volt látványos. A bruttó állóeszköz-felhalmozás és az értékcsökkenés különbözeteként adódó *nettó felhalmozást tekintve még határozottabban érzékelhető a beruházási kedv élénkülése.*

Az állóeszköz-felhalmozás nettó összege *nominálértékben az 1998. évi 30 milliárd forintról 2002-re 98 milliárd forintra, azaz mintegy 3,3-szeresére bővült.* Különösen *2001-ben* volt látványos a beruházási kedv élénkülése, amikor is egy év alatt több mint kétszeresére, *81 milliárd forintra* nőtt a nettó felhalmozás összege. Bruttó felhalmozáson belüli aránya ugyan 1998 és 1999 között 0,6 százalékponttal mérséklődött, de 2001-ben 14,7 (!), majd 2002-ben további 4,0 százalékponttal nőtt. Azaz összességében *a nettó felhalmozás aránya az 1998. évi 24,3 százalékról 2002-re 44,0 százalékra emelkedett,* miközben az elszámolt értékcsökkenés 93 milliárd forintról 125 milliárd forintra emelkedett. Míg *1998-ban a bruttó beruházásnak elméletileg 3/4-ét finanszírozta a költségként elszámolt értékcsökkenés,* addig *2002-ben száz forint felhalmozásból már csupán 56 forinthoz volt elegendő. Az agrárberuházások alakulását* nagyban *meghatározta a kapcsolódó támogatások mértéke és összege is. A támogatások növelése* – a termelés jövedelemviszonyait, illetve a hitelfelvételi lehetőségeket is figyelembe véve – *általában fokozta a termelők vállalkozói kedvét is.* Az 1999. évi csökkenés után 2000-ben, s főként 2001-ben és 2002-ben *újra nőtt,* évente mintegy megkétszereződött *a tőkefelhalmozási célra juttatott támogatások összege, szerepe* (2. ábra).

Az öt év adatai alapján vizsgálva, az adott évi értékcsökkenés és a beruházási célú tőkejuttatások összege nagyrészt fedezetet biztosított a bruttó állóeszköz-felhalmozáshoz. Sőt, 2002-ben az egyéb felhalmozási célú juttatást is figyelembe véve összege már meg is haladta azt. Azaz a nettó állóeszköz-felhalmozás finanszírozásában az elmúlt évek adatai alapján mindinkább szűkült a saját források szerepe. Ha nem is közvetlenül, de az egyéb célú költségvetési felhalmozási tőkejuttatás is hozzájárult az eszközkorszerűsítéshez, illetve a mezőgazdasági termelés fejlett országokhoz viszonyított technikai felzárkózásához.

[4] A fejezet adatbázisát a Mezőgazdasági számlarendszer képezi, mely összehasonlítható adatokat csak a tárgyidőszakra tartalmaz. Így a megelőző öt-éves időszakhoz viszonyított változásokat itt nem tudjuk bemutatni.

4. táblázat

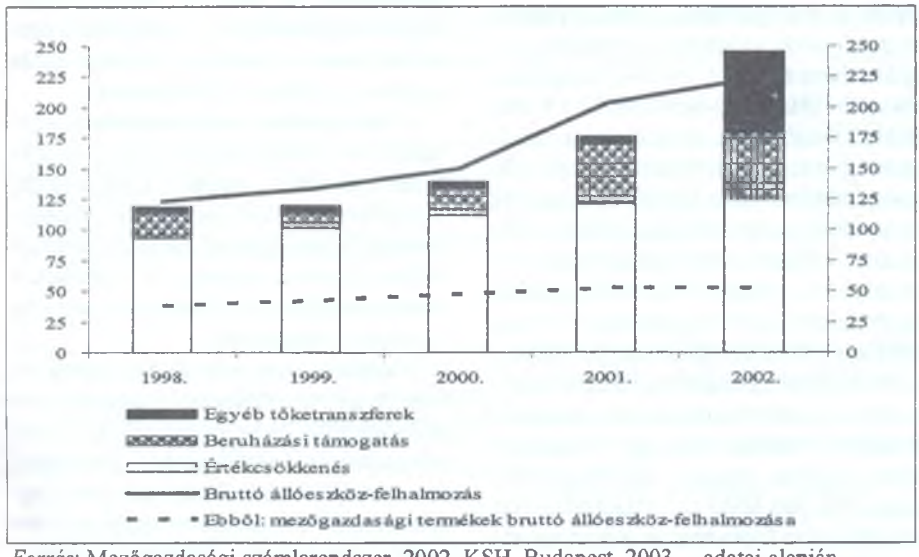
A mezőgazdasági termelés bruttó állóeszköz-felhalmozása[5]

Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002
Bruttó állóeszköz-felhalmozás					
Folyó áron, milliárd forint	**122,8**	**132,9**	**149,3**	**202,4**	**223,4**
előző év = 100	114,7	108,2	112,3	135,6	110,4
1998. évi = 100	100,0	108,2	121,6	164,8	181,9
2002. évi árszinten (átlagos fogyasztói árindexszel inflált) előző évi=100	97,0	98,4	102,3	124,2	104,8
Nettó állóeszköz-felhalmozás					
Folyó áron, milliárd forint	**29,9**	**31,5**	**37,7**	**81,1**	**98,4**
előző év = 100	101,3	105,4	119,7	215,1	121,3
1998. évi = 100	100,0	105,4	126,1	271,2	329,1

Forrás: Mezőgazdasági számlarendszer, 2002. KSH, Budapest, 2003.

2. ábra

Állóeszköz-felhalmozás és értékcsökkenés, valamint a tőketranszferek összefüggése
(milliárd forint)

Forrás: Mezőgazdasági számlarendszer, 2002. KSH, Budapest, 2003. – adatai alapján.

[5] A bruttó állóeszköz-felhalmozás a termelők által a naptári évben beszerzett, létesített, előállított állóeszközök értéke és a továbbadott állóeszközök értékének különbsége. Az állóeszközök valamilyen termelési folyamat során kibocsátásként előállított tárgyi eszközök vagy immateriális javak, amelyek ismétlődő vagy állandó jelleggel maguk is felhasználásra kerülnek egy másik, egy évnél hosszabb termelési folyamatban. Az adatok a mezőgazdasági tevékenységet végzők (gazdasági szervezet és egyéni gazdaság) mezőgazdasági célú állóeszköz-felhalmozására vonatkoznak. Az adatok nem egyeznek meg a beruházás-statisztika mezőgazdaságra vonatkozó adataival, mert azok csak a mezőgazdaságba sorolt gazdasági szervezetek körét fedik le.

4. A MEZŐGAZDASÁGBAN KÉPZŐDÖTT JÖVEDELMEK ALAKULÁSA

Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló 1997. évi CXIV. törvény 3. § (1) bekezdése szerint az agrárgazdaságban egyik fő célkitűzés „a nemzetgazdaság más ágazataihoz viszonyított esélyegyenlőség megteremtése, továbbá annak elősegítése, hogy az agrártermelésből élők arányos tőke- és munkajövedelmet szerezhessenek meg". A 4. § (1) bekezdése szerint „Az agrártermelés jogi és gazdasági feltételeinek kialakításakor a Kormánynak biztosítania kell, hogy az agrárjövedelmek növekedjenek és stabilizálódjanak."

A mezőgazdaságban képződött jövedelmeket a Mezőgazdasági Számla Rendszer (MSZR) adataira támaszkodva elemeztük (5. táblázat).

A mezőgazdasági számlák rendszere alapján a mezőgazdasági tevékenységből származó nettó vállalkozói jövedelem nominálértéken az 1999. évi 14,7 százalékos csökkenés után 2000-ben további 5,8 százalékkal zsugorodott. Ennek oka a mezőgazdaság alacsony jövedelemtermelő képessége mellett, mely egyrészt az input és output árak kedvezőtlen alakulásának köszönhető, a fizetett, még mindig magas kamatokkal és a növekvő földbérleti díjakkal magyarázható. 2001-ben azonban 21,0 százalékkal a nőtt nettó vállalkozói jövedelem. Az eredmények javulásában jelentős szerepe volt a jó termésnek, de az ágazatban képződött jövedelem még így is alacsony értéket mutatott, összege névértéken számolva 2001-ben közel 2,5 százalékkal volt kevesebb, mint 1998-ban. A jövedelem tömege 2002-ben újra visszaesett, 191 milliárd forintot tett ki, mely csupán 77 százaléka volt az 1998. évinek. A nettó vállalkozói jövedelem értéke tartalmazza a saját gazdaságban végzett munka el nem számolt „bérét", az egységhez tartozó földből nyert jövedelmet és a tőke hozadékát is.

Az inflációit is figyelembe véve azonban még ennél is nagyobb mérvű volt a mezőgazdasági jövedelem zsugorodása. 1998-tól egyetlen évben nem érte el az 1998. évit, sőt 2002-ben még a korábban rendkívül kedvezőtlennek tartott jövedelemviszonyú 2000. évinél is rosszabb évet zárt a mezőgazdaság, a kimutatott jövedelem ugyanis 17 százalékkal maradt el a két évvel korábbitól, és alig több mint fele volt a négy évvel azelőttinek.

A mezőgazdasági jövedelmeket (illetve a nettó hozzáadott értéket) növeli a termelési támogatások összege, és csökkenti a termelési adó. A termelési támogatások 2002-ben – évenkénti jelentős ingadozások mellett – 26 százalékkal múlták felül az 1998. évit. A folyó áron 35 milliárd forintos összeg a nettó hozzáadott értéket 9 százalékkal növelve a nettó vállalkozói jövedelem mintegy 19 százalékát finanszírozta. A termelési adók összege négy év alatt azonban 77 százalékkal nőtt, és 2002-ben 4,1 milliárd forinttal csökkentette a vállalkozók jövedelmét.

A támogatások eredményeként a nettó vállalkozói jövedelem az 1998. évi 248 milliárd forinttól „csupán" 23 százalékkal, 57 milliárd forinttal maradt el 2002-ben. A termelői támogatások nélkül viszont 64 milliárd forintos, mintegy 30 százalékos jövedelemcsökkenés következett volna be a vizsgált időszak alatt.

Valójában nem sok optimizmusra ad okot, hogy az értékadatok alapján hatékonyságjavulás nem mutatható ki. *Csaknem valamennyi értékmutató – folyamatosan – romlott a vizsgált időszak alatt.* Legdrasztikusabb csökkenés az egységnyi termelő-felhasználásra – tárgyiasult ráfordításra – jutó nettó vállalkozói jövedelemben volt kimutatható, azaz a mutató nagysága az 1998. évi 0,33-ról 2002-ben majdnem felére, 0,18-ra zsugorodott, mely termelői támogatások nélkül csupán 0,14 egység lett volna (6. táblázat).

5. táblázat

A mezőgazdasági termelésből származó jövedelem (folyó alapáron[6])

(Me.: milliárd forint)

Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002
Mezőgazdasági kibocsátás	1153,0	1159,8	1278,4	1479,1	1476,4
Ebből: mezőgazdasági termékek összesen	1054,7	1054,9	1172,3	1353,0	1348,3
Folyó termelő-felhasználás	661,1	680,0	787,4	945,3	965,7
Bruttó hozzáadott érték alapáron	491,9	479,8	490,9	533,7	510,7
Nettó hozzáadott érték alapáron	399,0	378,4	379,4	412,4	385,7
Munkavállalói jövedelem [7]	**122,9**	**124,8**	**136,2**	**155,6**	**168,7**
Termelési támogatások[8]	**28,1**	**19,0**	**23,5**	**47,3**	**35,5**
Termelési adók	**-2,3**	**-2,9**	**-3,5**	**-3,9**	**-4,1**
Földbérleti díj	**22,3**	**27,8**	**37,6**	**33,2**	**34,8**
Fizetett és kapott kamat egyenlege	**32,0**	**30,8**	**26,2**	**25,8**	**22,5**
Nettó vállalkozói jövedelem[9]	**247,6**	**211,2**	**199,4**	**241,3**	**191,1**
Nettó vállalkozói jövedelem, 2002. évi inflált áron	343,9	291,5	229,3	254,1	191,1

Forrás: Mezőgazdasági számlarendszer, 2002. KSH, Budapest, 2003.

6. táblázat

A mezőgazdasági termelés hatékonyságának változása néhány értékmutató alapján

Egységnyi termelő-felhasználásra jutó	1998	1999	2000	2001	2002	**2002. évi az 1998. évi százalékában**
- mezőgazdasági kibocsátás	1,53	1,48	1,42	1,39	1,35	**88,5**
- nettó hozzáadott érték	0,53	0,48	0,42	0,39	0,35	**66,5**
- vállalkozói jövedelem	0,33	0,30	0,22	0,23	0,18	**53,3**

Forrás: Mezőgazdasági számlarendszer, 2002. KSH, Budapest, 2003. – alapján számolva.

[6] Az alapár a termelő által a termékért a vásárlótól kapott ár, hozzáadva a terméktámogatásokat és levonva a termékadókat. (A KSH által hagyományosan számított kibocsátási adatok termelői áron (a terméktámogatások hozzáadása és a termékadók levonása nélkül) értékeltek.)

[7] A *munkavállalói jövedelem* a munkaadó által adott összes pénzbeni és természetbeni javadalmazás, amelyet a munkaadó a végzett munka ellenértékeként fizet a munkavállalónak. Két fő alkotórésze a bérek és keresetek, illetve a munkáltató által fizetett társadalombiztosítási járulék.

[8] A rendszer a termelési támogatások két fő csoportját különbözteti meg: a terméktámogatásokat és az egyéb termelési támogatásokat. Terméktámogatások, amelyeket a termék értékesítése, átadása vagy beszerzése után az államháztartás fizet a termelőnek (pl. exporttámogatás). A terméktámogatásokat a mezőgazdasági számlarendszerben az alapáras kibocsátás, illetve a folyó termelő-felhasználás adatai tartalmazzák. *Az ún. egyéb termelési támogatás a terméktámogatáson kívüli minden egyéb, az államháztartás által a termeléshez nyújtott támogatást magában foglal.* (Nem tartoznak ide a beruházásokhoz adott támogatások, amelyek tőketranszferként vannak elszámolva.) Az MSZR-ben elszámolt támogatások csak a mezőgazdasági termelőknek adott támogatásokat tartalmazzák.

[9] *A nettó vállalkozói jövedelem* – az egyéb termelési adókkal és támogatásokkal, valamint munkavállalói jövedelemmel nettó hozzáadott értékhez hozzáadva a mezőgazdasági egységek által kapott kamat, majd levonva belőle a fizetett bérleti díjat és kamatot – *a nem fizetett munkaerő jövedelmét, az egységekhez tartozó földből nyert jövedelmet és a tőke hozadékát mutatja.*

A területegységre jutó kibocsátás alakulása sem rózsás. A mezőgazdasági terület 1998 és 2002 közötti 5,3 százalékos csökkenése mellett *az egységnyi területre jutó mezőgazdasági kibocsátás folyó áron 1/3-nyival bővült, az inflációs hatást kiszűrve pedig gyakorlatilag változatlan szinten maradt.* A mezőgazdaság gyengülő pozícióját, illetve romló helyzetét jelzi, hogy részben a ráfordítások drágulása, másrészt a naturális hatékonyság változása következtében a fajlagos hozzáadott érték folyó áron számolva sem emelkedett 1998 és 2002 között, *a vállalkozói jövedelem* pedig *közel 1/5-ével esett vissza, ami az inflációs hatásokat is figyelembe véve 2002-ben alig 3/5-e volt az 1998. évben elért összegnek* (7. táblázat).

Leginkább kedvező változást a munkaerő-felhasználás hatékonysága mutat (8. táblázat). A mezőgazdaság munkaerő-felhasználása 1998 és 2002 között 18 százalékkal csökkent, így az egységnyi éves munkaerőegységre[10] jutó mezőgazdasági kibocsátás folyó áron közel 3/5-ével, az inflációs hatást kiszűrve 12 százalékkal bővült. A fajlagos hozzáadott érték folyó áron 18 százalékkal emelkedett, miközben a vállalkozói jövedelem – a munkavállalói jövedelmek, valamint a földbérleti díja növekedésének hatására, a termelői támogatások emelkedése és a kamatterhek mérséklődése ellenére – közel 6 százalékkal csökkent, az inflációs hatásokat is figyelembe véve pedig 2002-ben csupán 2/3-a volt az 1998. évben elért összegnek.

A mezőgazdasági számlák adatait összehasonlítva az uniós eredményekkel a mezőgazdaság teljesítményében még jelentős a lemaradásunk (9. táblázat). E szerint *az ezredfordulón Magyarországon az egy hektár művelt területre*[11] *jutó mezőgazdasági kibocsátás csupán harmada volt az Európai Unió átlagának,* jóllehet növekvő tendenciát mutatott. A fajlagos kibocsátás csupán fele volt a portugálok, és háromötöde a spanyolok, valamint a finnek teljesítményének. Igaz, meghaladta az Unióhoz hazánkkal együtt csatlakozó lengyelek adatát. A bruttó kibocsátásból levonva a folyó termelőfelhasználás és az értékcsökkenés értékét, a nettó hozzáadott értéket kapjuk. *A nettó hozzáadott érték alapján még inkább elmaradt a magyar területi hatékonyság az uniós átlagtól, annak csupán negyedét érte el, hektáronként átlagosan 326 eurót tett ki. Ezt módosítva a folyó támogatások és adók egyenlegével, mely Magyarországon hektáronként mindössze 26 euróval, míg az Unió átlagában 99 euróval növeli a jövedelmet,* Magyarországon az ún. termelési tényezők jövedelme hektáronként 352 euróra változik, szemben az Unió 1433 eurójával.

Valamelyest *kedvezőbb a magyar mezőgazdaság pozíciója, ha a folyó termelő-felhasználásra jutó kibocsátás értéket tekintjük. Ez már meghaladta az Európai Unió átlagának 75 százalékát. Míg az EU átlagában egy euró folyó termelő-felhasználásra 2,10 euró bruttó mezőgazdasági kibocsátás jutott, addig Magyarországon ez az arány csupán 1,59.* (Megjegyezzük, hogy az Unióban a mezőgazdasági kibocsátásnak átlagosan 95 százaléka a mezőgazdasági termékek értéke, és csak 5 százalékot tett ki a mezőgazdasági szolgáltatások és a nem elkülöníthető nem mezőgazdasági másodlagos tevékenységek értéke. Magyarországon a mezőgazdasági termékek aránya 92 százalék volt.) Az adatok alapján *egységnyi bruttó kibocsátás működési eredmény tartalma csupán 3/5-e az Unió átlagának.* Azaz míg az Unió átlagában

[10] Egy éves munkaerőegység (ÉME) egyetlen olyan személy munkaidő-ráfordításának felel meg, aki egy egész éven át teljes munkaidőben végez mezőgazdasági tevékenységet egy mezőgazdasági egységben (1 ÉME = 1800 munkaóra = 225 munkanap).

[11] Szántó, kert, gyümölcsös, szőlő.

egy euró mezőgazdasági kibocsátás 0,32 euró – a földbérleti díjat és fizetett kamatokat is magába foglaló – eredményt tartalmazott, addig Magyarországon ez mindössze 0,20 euró volt. Emellett a magyar jövedelemtartalom a vizsgált három év adatai alapján csökkenő tendenciát mutatott. Egységnyi kibocsátás magyarországi nettó vállalkozói jövedelemtartalma hasonló mértékben maradt el az uniós átlagtól.

7. táblázat

A mezőgazdasági termelés területegységre jutó változása

(Me.: ezer forint)

Egy hektár mezőgazdasági területre jutó	1998	1999	2000	2001	2002	**2002. évi az 1998. évi százalékában**
- mezőgazdasági kibocsátás	186,2	187,5	218,4	252,2	251,6	**135,2**
- bruttó hozzáadott érték	79,4	77,6	83,9	91,0	87,0	**109,6**
- nettó hozzáadott érték	64,4	61,2	64,8	70,3	65,7	**102,0**
- vállalkozói jövedelem	40,0	37,3	34,1	41,1	32,6	**81,4**
vállalkozói jövedelem reál-értéken, 1998=100	100,0	84,9	70,5	78,0	58,6	**58,6**

Forrás: Mezőgazdasági számlarendszer, 2002. KSH, Budapest, 2003. – alapján számolva.

8. táblázat

A munkatermelékenység változása néhány értékmutató alapján

(Me.: ezer forint)

Egy éves munkaegységre jutó	1998	1999	2000	2001	2002	**2002. évi az 1998. évi százalékában**
- mezőgazdasági kibocsátás	1 610	1 669	1 977	2 405	2 514	**156,2**
- bruttó hozzáadott érték	687	691	759	868	869	**126,6**
- nettó hozzáadott érték	557	545	587	670	657	**117,9**
- vállalkozói jövedelem	346	332	308	392	325	**94,1**
vállalkozói jövedelem reál-értéken, 1998=100	100,0	87,4	73,8	86,0	67,8	**67,8**

Forrás: Mezőgazdasági számlarendszer, 2002. KSH, Budapest, 2003. – alapján számolva.

9. táblázat

A mezőgazdasági termelés eredményessége nemzetközi összahasonlításban (2000-2002. évek átlaga)

Ország	Egy hektár megművelt területre jutó			Száz egységnyi folyó termelő-felhasználásra jutó kibocsátás	Egységnyi mezőgazdasági kibocsátás				
	mezőgazdasági kibocsátás	nettó hozzáadott érték	nettó vállalkozói jövedelem		nettó hozzáadott érték	folyó termelési támogatások és adók	munkavállalói jövedelem	működési eredmény	nettó vállalkozói jövedelem
	euró			tartalma					
Magyarország	**1155**	**326**	**181**	**159**	**28,5**	**2,22**	**10,5**	**20,1**	**15,8**
EU átlag	**3390**	**1334**	**893**	**210**	**39,0**	**2,81**	**9,3**	**32,5**	**26,3**
- Belgium	8850	2678	1724	163	30,4	1,31	4,5	27,2	19,3
- Dánia	3764	1183	344	174	31,3	0,08	7,1	24,1	9,0
- Németország	3587	910	378	172	25,3	1,55	7,5	19,3	10,5
- Görögország	3056	2143	1938	402	70,1	1,42	3,0	68,5	63,4
- Spanyolország	1930	1118	901	297	58,0	3,24	8,9	52,3	46,7
- Franciaország	3299	1222	767	198	37,1	0,65	8,4	29,3	23,2
- Irország	..	..	..	191	37,3	10,87	5,0	43,1	35,2
- Olaszország	3959	1927	1321	303	48,7	3,05	15,3	36,4	33,4
- Luxemburg	..	..	..	193	26,1	11,30	4,3	33,0	24,5
- Hollandia	21456	7030	3497	182	32,8	-1,05	9,8	21,9	16,3
- Ausztria	3858	885	1287	188	22,9	19,04	4,4	37,5	33,3
- Portugália	2234	839	675	197	37,5	5,23	8,6	34,1	30,1
- Finnország	1893	280	519	148	14,7	30,80	10,7	34,9	27,5
- Svédország	..	..	..	148	18,5	9,09	4,6	23,0	13,0
- Nagy-Britannia	4123	1310	687	181	31,8	2,70	12,6	21,9	16,7
Lengyelország	958	287	196	164	29,6	-1,53	5,7	22,5	20,3

Megjegyzés: Az adatbázis csak 2000-2002. évekre tartalmaz adatokat, s azokat az összehasonlíthatóság érdekében más forrásból nem egészítettük ki.

Forrás: Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 2002. 11.17-11.19. fejezetei. KSH, Budapest, 2003. – alapján.

5. A MEZŐGAZDASÁGBAN FOGLALKOZTATOTTAK KERESETÉNEK ALAKULÁSA

Az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló törvény is megfogalmazta, és az elmúlt évek agrárpolitikai céljai között is szerepelt a mezőgazdasági termelők életszínvonala javítása, jövedelemszerzési lehetőségeinek a társadalmi átlaghoz való közelítése.

A Mezőgazdasági számlarendszer szerint 2002-ben – folyamatos növekedés mellett – 37 százalékkal haladta meg a munkavállalói jövedelem számított tömege az 1998. évit, de ennek ellenére a mezőgazdasági dolgozók nettó átlagkeresete továbbra is az egyik legalacsonyabb. Az inflációt is figyelembe véve a munkavállalói jövedelem reálértékben a kezdeti csökkenéseket követő emelkedések ellenére 2002-ben elmaradt a négy

évvel korábbitól, azaz az agrártörvény alkalmazásának első évének összegétől.

A mezőgazdaságban realizált egy főre jutó átlagkeresetek és jövedelmek[12] *messze a nemzetgazdasági átlag alatt maradtak.*[13] A mezőgazdaságban elért bruttó átlagkereset 1993-tól 4,6-szorosára nőtt, 2003-ban 89,3 ezer forintot tett ki. A nettó átlagkereset 1993-ban 14,1 ezer forint volt, 2003-ban 65,9 ezer forint. A munkajövedelmek az 1998. évi 50 ezer forintról, 2003-ban 92 ezer forintra nőttek (10. táblázat).

A mezőgazdasági keresetek és jövedelmek 2000-től kétszer akkora növekedést mutatnak, mint azt megelőzően. A növekedés ellenére a mezőgazdaságban elért keresetek és jövedelmek egyre inkább lemaradtak a nemzetgazdaságban átlagosan realizált keresetekhez és jövedelmekhez képest. *A mezőgazdaság egy főre eső bruttó átlagkeresete 1995-ben 75 százalékra közelítette meg a nemzetgazdasági átlagot, 2003-ra ez újra 65 százalékra zsugorodott.* Az egy főre jutó mezőgazdasági nettó átlagkereset a nemzetgazdasági átlagot leginkább 1996-ban közelítette meg, a legnagyobb különbséget 2000-ben mutatta. *A nettó kereseteket tekintve* – a személyi jövedelemadó progresszivitása miatt – *a mezőgazdasági szféra elmaradása* az előzőhöz képest kisebb *a nemzetgazdasági átlagtól, a 2003. évi adatok alapján 25 százalék,* de a versenyszférához viszonyítva is 22 százalék. Az élelmiszeriparban az arányok hasonló tendenciát mutattak a mezőgazdasággal.

10. táblázat

A mezőgazdaság bruttó-, nettó átlagkeresetének és munkajövedelmének alakulása 1993-2003 között

Gazdasági ág	Fizikai és szellemi foglalkozásúak együtt, forint/fő				2002. évi az	
	1993	1998	2002	2003	1993.	1998.
					évi százalékában	
Bruttó átlagkereset	**19 317**	**47 136**	**84 240**	**89 273**	**436,1**	**178,7**
Nettó átlagkereset	**14 126**	**34 130**	**58 548**	**65 927**	**414,5**	**171,5**
Munkajövedelem	..	49 950	86 905	92 181	..	174,0
Bruttó reál átlagkeresete	19 317	18 521	23 830	24 120	123,4	128,7
Nettó reál átlagkeresete	14 126	13 411	16 562	17 812	117,2	123,5
Reál munkajövedelme	..	19 627	24 584	24 906	..	125,3
Mezőgazdaság bruttó átlagkeresete a nemzetgazdaság arányában, százalék	**71,1**	**71,0**	**68,8**	**65,1**	91,6	91,7
Mezőgazdaság nettó átlagkeresete a nemzetgazdaság arányában, százalék	**76,9**	**76,9**	**75,4**	**74,3**	96,6	96,6

Forrás: Foglalkoztatottság és kereseti arányok 1993-2003, KSH kiadvány alapján saját számítás.

[12] *Bruttó átlagkereset* a teljes munkaidőben foglalkoztatottak részére fizetett keresettömeg egy főre jutó havi átlaga. A bruttó kereset a személyi jövedelemadót, a munkavállaló által fizetett egészségbiztosítási és nyugdíjjárulékot, valamint munkavállalói járulékot is tartalmazó alapbér és egyéb jogcímeken fizetett kereseti elemek (bérpótlék, kiegészítő fizetés, prémium, jutalom, 13. és további havi fizetés) összege.
Nettó átlagkereset a gazdálkodó szervezetenkénti bruttó átlagkeresetből a mindenkori munkavállalói járulék, a személyi jövedelemadó, valamint az egészségbiztosítási és nyugdíjjárulék levonásával számított adat.
Munkajövedelem a kereseti elemeken felüli pénzbeni és természetbeni juttatásokat is tartalmazza, amelyek a nemzetközi ajánlások szerint részei a keresetnek. Ilyen például a külföldi kiküldetéseknek a munkabér összegét meghaladó díjazása, a lakhatási költségtérítés, az étkezési térítés, a munkábajárás költségének térítése, a saját használatra biztosított cégautóval kapcsolatos költségtérítések, a jubileumi jutalom, a tárgyjutalmak.

[13] A vizsgált időszak a bruttó-, és nettó átlagkeresetek esetében 1993-2003-ig, a munkajövedelmeknél 1998-2003-ig terjed.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Alvincz József – Antal Katalin – Harza Lajos – Mészáros Sándor – Péter Krisztina – Spitálszky Márta – Varga Tibor: A mezőgazdaság jövedelemhelyzete és az arra ható tényezők. Agrárgazdasági tanulmányok. AKII, 2001. 7. szám. – (2) Az agrárgazdaság fejlesztéséről szól 1997. évi CXIV. Törvény – (3) Foglalkoztatottság és kereseti arányok, KSH, Budapest – kötetei. – (4) Jövedelemhiány és versenykényszer a magyar mezőgazdaságban. (Szerk. Udovecz Gábor) Agrárgazdasági tanulmányok, Budapest, 2000. 1. sz. – (5) Kovács Gábor – Udovecz Gábor: A mezőgazdasági vállalkozások jövedelmezősége az Európai Unióban és Magyarországon. Gazdálkodás, 2003. 3. sz. 1-16. pp. – (6) Magyar statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei. – (7) Magyarország nemzeti számlái, KSH, Budapest – kötetei. – (8) Mezőgazdasági statisztikai évkönyv, KSH, Budapest – kötetei. – (9) Mezőgazdasági termelés 2002. KSH, Budapest, 2003. – (10) Mezőgazdasági számlarendszer 2002. KSH, Budapest, 2003. – (11) Nemzetközi statisztikai zsebkönyv. KSH, Budapest, 2001.

Tisztelt Olvasónk!

Tisztelt Előfizetőnk!

Tájékoztatjuk, hogy a Gazdálkodás a továbbiakban interneten is elérhető az alábbi honlapon:

www.gazdalkodas.hu

Közöljük minden szám tartalmát, a magyar és angol összefoglalásokat, a szerzők elérhetőségét, továbbá – a kutatók-oktatók, doktoranduszok, diploma- és szakdolgozatot készítők munkáját könnyítő szándékkal - archívumunkban ismertetjük az előző évek számainak tartalomjegyzékét.

Reméljük ezzel is erősítjük előfizetőink, olvasóink és a Gazdálkodás közötti kapcsolatot, a tudományos eredmények terjesztését és a közérdeklődésre számot tartó különféle közlések nyilvánosságra kerülését.

HUNGARIAN AGRICULTURE ON THE EVE OF EU ACCESSION

By:
ANTAL, KATALIN – GUBA, MÁRIA – KOVÁCS, HENRIETTA

On the eve of Hungary's EU accession it is reasonable to review the objectives of the agricultural policies of recent years, their implementation and the progress of Hungarian agro economical development under the influence of legislation aimed at its enhancement.

Hungarian agricultural policy objectives after the change of regime were included in government programs. The basic principles of agro policy have been drawn up in the act of parliament of 1997 concerning the development of agro economics. According to this the main objectives were improvements in the competitiveness of production; changes in conditions of agricultural production and market regulations to satisfy home demands of provisions primarily from home products in adequate quantity and quality. Important objectives were the establishment of equal opportunities with respect to other branches of national economy, the rational exploitation of relatively favourable natural and economic resources, to assist export oriented production, the enhancement of country people's motivation to remain living in the countryside, and the assistance of agro innovations.

In the forward of the 1997 act it has been stated that agriculture, the primary processing of agricultural products, forestry, game keeping and fisheries are branches of the national economy to be preferentially developed and the development of national economy, its transformation and modernisation is possible only if it is accompanied by an increasingly effective agricultural sector.

Hungarian agro economy reached its lowest level in 1993 four years after the change of regime. It has (or should have) taken ten years to measure up to market competition, to home and foreign value judgment in conditions of ever more liberalised commerce. Agro producers had to learn to adapt to the cessation of former dependability; the relative stability of produce marketing, attainable prices and produce income. A further significant change was the enhanced role that markets and prices played in the volume and structure of production. On the basis of the geographic nature of available land, accustomed production practices and accomplishments, EU accession highlights ever more clearly the need for the development of agro economy and enhancement of its efficiency in the interest of developing and modernising the national economy.

What are the characteristics of Hungarian agro economy?

- **During the period of time examined the growth of gross production lagged behind that of the world and members of the EU. The present volume of production is the same as that four decades ago.**
- **With exception of a single year, subsidies to agro economy from the central budget exceeded that prescribed by legislation.**
- **Although yearly sums of agro investments at current price levels have increased significantly, expressed in relation to a volume index they increased hardly at all.**
- **The income of agricultural entrepreneurs practically halved by 2002, the majority of production efficiency indices remained stagnant and they lag significantly behind the EU average.**

- **The income of agricultural employees has increased in real terms, but they do not approach the income of those employed in other sectors of the national economy.**